

ДЕРЕВ'ЯНКО А. І.
доктор філософії,
(Міжрегіональна Академія
управління персоналом)

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.62>

**ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ «МІГРАЦІЯ»,
«МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО» ТА «МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА»
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

У статті проаналізовані наукові підходи вчених до висвітлення теоретико-правового змісту понять «міграція», «міграційне право», «міграційна політика». Стверджується, що представники західноєвропейської наукової школи розглядали міграцію через призму ряду чинників, які її породжують.

Автором запропоновано визначати міграційне право як комплексну, самостійну галузь права, яка регулює відносини, що виникають у ході міграційних процесів - переміщень людей між країнами шляхом легального в'їзду, перебування і виїзду, визначає права і обов'язки мігрантів, забезпечує захист і інтеграцію осіб, що переміщуються, враховуючи як внутрішньо національні потреби, так і міжнародні зобов'язання.

Стверджується, що головна місія міграційної політики має бути спрямована на запобігання міграції шляхом усунення особистих страждань людини, які змушують її до активних міграційних дій, адже причиною міграції є не бідність, безробіття, збройні конфлікти, репресії, а особисті страждання людей, прагнення реалізувати себе, змінити ситуацію, щоб відчувати себе краще, які підкріплюються реальними діями і кроками, що, зрештою, приводить до переселення. Лише усвідомивши означену причину, національні уряди зможуть розробити ефективні програми міграційної політики.

Переконані, міграцію не можна регулювати застарілими чи звичними засобами, шляхом депортації, примусовими обмеженнями, заборонаю виїзду чи державним контролем, адже це може призвести до ситуативної зупинки міграційних процесів, однак у цей час бажання змін від людей не зникне, і ця енергія може бути спрямована в інше русло, яке матиме більш руйнівні, шкідливі наслідки. Міграційна політика повинна впливати на першопричину, змінюючи її, і в такому випадку люди залишаться в країні, тому що хочуть, а не тому, що їм заборонено виїхати.

Зроблено висновок про те, що міграційна політика є важливим компонентом державної політики, який охоплює як внутрішні, так і зовнішні аспекти. Вона спрямована для вирішення міграційних проблем та спрямована на досягнення бажаного результату у сфері міграції шляхом розроблення та реалізацію стратегічних, комплексних та узгоджених планів дій, закріплених у нормативно-правових актах, включаючи загальнодержавні та регіональні програми діяльності, які б позитивно впливали на відповідні соціально-економічні, релігійно-культурні чинники, що, своєю чергою, позитивно і природнім шляхом позитивно змінювало міграційні процеси.

Ключові слова: міграція, міграційне право, міграційна політика, державна програма, державна політика, адміністративне право.

Derevianko A. I. To the problem of defining the content of the concepts «migration», «migration law» and «migration policy» in domestic and foreign literature.

The article analyzed the scientific approaches of scientists to the coverage of the theoretical and legal content of the concepts «migration», «migration law», «migration policy». It is claimed that representatives of the Western European scientific school considered migration through the prism of a number of factors that generate it.

The author proposes to define migration law as a complex, independent branch of law that regulates relations that arise during migration processes - the movement of people between countries through legal entry, stay and exit, defines the rights and obligations of migrants, ensures the protection and integration of persons, which are moved, taking into account both domestic needs and international obligations.

It is argued that the main mission of migration policy should be aimed at preventing migration by eliminating the personal suffering of a person, which forces him to actively migrate, because the cause of migration is not poverty, unemployment, armed conflicts, repression, but personal suffering of people, the desire to realize themselves, to change the situation to feel better, which are supported by real actions and steps, which ultimately leads to resettlement. National governments will be able to develop effective migration policy programs only after realizing this reason.

We are convinced that migration cannot be regulated by outdated or usual means, through deportation, forced restrictions, travel bans or state control, as this can lead to a situational stoppage of migration processes, but at this time the desire for change from people will not disappear, and this energy can be directed in another direction, which will have more destructive, harmful consequences. Migration policy should address the root cause by changing it, so that people stay in the country because they want to, not because they are not allowed to leave.

It was concluded that migration policy is an important component of state policy, which covers both internal and external aspects. It is aimed at solving migration problems and is aimed at achieving the desired result in the field of migration through the development and implementation of strategic, comprehensive and coordinated action plans, enshrined in regulatory and legal acts, including national and regional activity programs, which would have a positive impact on the relevant socio-economic, religious and cultural factors, which, in turn, positively and naturally positively changed migration processes.

Key words: *migration, migration law, migration policy, state program, state policy, administrative law.*

Вступ. Повномасштабне вторгнення північного сусіда змінило життя українців. Частина з них втратили здоров'я, житло, роботу і рятуються від війни, дбаючи про безпеку і майбутнє власних дітей, були змушені емігрувати за кордон, шукаючи кращої долі. Частина з них повернулася, а частина до нині залишається у статусі «емігранта». Відтік населення із України не припиняється й до нині, незважаючи на закриті кордон для чоловіків віком від 18 до 60 років. Відтак, дослідження міграційної політики та пов'язаної з нею категорій на сьогодні є вкрай необхідне.

Постановка завдання. Означена проблема завжди привертала увагу багатьох вчених, серед яких В. Галунько, А. Берлач, Н. Васильченко, П. Діхтєвський, О. Заярний, В. Крикун, О. Кузьменко, В. Курило, В. Пашинський, В. Стеценко С. Гусаров, А. Комзюк, О. Салманова Р. Сопільник, М. Ковалів, С. Єсімов, А. Супруновський, С. Гусарова. І. Грицай. В. Ковальська, М. Бублій, О. Малиновська, Т. Дракохруст та інших. Однак переосмислення означених понять, із урахуванням сучасних умов воєнної дійсності, до нині обмаль. Отже, **маємо на**

меті здійснити теоретико-правовий аналіз понять «міграція», «міграційне право», «міграційна політика» та запропонувати авторський підхід до їх розуміння.

Результати дослідження. Так, термін «міграція» має іншомовне походження і бере початок з латинської мови «migratio», «migro», що дослівно в перекладі означає «переходжу», «переселяюся» [2]. Відтак, можемо стверджувати, що це поняття і явище сягає своїм корінням ще в період існування Римської імперії. Будучи запозиченою категорією, вона успішно застосовується як для позначення переміщень людей, так і у сфері рослинного, тваринного світу. У нашому дослідженні ми будемо розглядати лише нормативно-правове регулювання людської міграції.

Першим дослідником, який розпочав аналіз змісту поняття «міграція» став англійський вчений Е. Равенштейн. У своїй монографічній розвідці під назвою «Закони міграції», яка побачила світ у кінці XIX століття, він запропонував структурований підхід до розуміння цього складного соціального феномену. Так, на думку мислителя, міграція – це безперервний процес, обумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників, які пов'язані з початковим місцем проживання мігранта, процесом переміщення, територією, куди здійснений переїзд та особистими факторами [3, с. 34 – 39].

Британські вчені початку XX століття продовжили розмірковувати над змістом категорії «міграція». Так, в британському словнику за редакцією Річмонда Майо-Смітта, Томаса Аллана Інграма та Ганса Фрідріха Гадова вона розглядається як «переміщення людей з наміром змінити місце проживання». Вона може бути зовнішньою, тобто з однієї країни в іншу, включаючи еміграцію з країни-матері в колонію; або внутрішньою, тобто всередині однієї країни, між її регіонами [4].

Нині міжнародна організація з міграції розглядає категорію «міграція» як «переміщення людей з одного місця в інше, яке може відбуватися як всередині країни або за її межі на постійній, тимчасовій чи сезонній основі з різних причин економічного, соціального, політичного чи екологічного характеру та мати свої позитивні і негативні впливи як на залишне місце, так і на місце переселення» [5].

Беззаперечно, суспільні відносини, які виникають внаслідок міграційних процесів, потребують регулювання відповідними правовими нормами, які вчені об'єднують в зміст категорії «міграційне право». Відтак, пропонуємо розглянути його. Погоджуючись із сучасним дослідником А. Супруновським, роздуми на тематику сутності і змісту категорій «міграція» та «міграційне право» приваблювали науковців різної спеціальності, у тому числі соціологів, політологів, юристів, однак законодавчого визначення донині немає [6, с. 28]. Разом з тим, накопичення історіографічної літератури у даному напрямку демонструє також відсутність єдиного підходу до вирішення проблеми. Так, більшість вчених із адміністративного права, серед яких В. Галуцько, А. Берлач, Н. Васильченко, П. Діхтієвський, О. Заярний, В. Крикун, О. Кузьменко, В. Курило, В. Пашинський, В. Стеценко та інші розглядають міграційне право як структурну частину особливого адміністративного права [7, с. 434].

Інші дослідники, серед яких С. Гусаров, А. Комзюк, О. Салманова зараховують міграційне право до окремої підгалузі адміністративного права України, яка має власний предмет правового регулювання, який охоплює «суспільні відносини публічно-управлінського спрямування, що виникають між відповідними державними органами та мігрантами; суспільні відносини, що виникають у зв'язку з ухваленням уповноваженими державними органами владних рішень, пов'язаних з організацією функціонування міграції; суспільні відносини, що виникають у зв'язку з установами і реалізацією адміністративно-правового статусу суб'єктів права (мігрантів) та відносини, що виникають у зв'язку з порушенням мігрантами адміністративно-правових установлень» [8, с. 14].

Однак, в останні роки усе більше дослідників приходять до висновку про відокремлення міграційного права в самостійну галузь права, яка має свій спеціальний предмет правового регулювання, методи, систему, джерела та усі інші ознаки окремішньої галузі права. Так, до таких представників належать Р. Сопільник, М. Ковалів, С. Єсімов. «Міграційне право України має всі сталі ознаки, які характеризують його як самостійну галузь права

в системі національного права України, - стверджують вчені, - оскільки стосується державних та соціальних інтересів» [9, с. 19]. Його визначають як «сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з міграційними процесами фізичних осіб, визначенням правового статусу мігранта в результаті свободи пересування, а також закріплення гарантій і обов'язків держави та її органів щодо утвердження й забезпечення статусу різних категорій мігрантів» [9, с. 14].

Подібні позиції відстоює і інший вітчизняний вчений І. О. Грицай. Він розглядає міграційне право України як «сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з міграційними процесами фізичних осіб, з визначенням правового статусу мігранта в результаті пересування, а також закріпленням гарантій і обов'язків держави та її органів щодо утвердження і забезпечення статусу різних категорій мігрантів» [10, с. 20]. Такий підхід приводить вченого до висновку, що міграційне право має всі сталі ознаки самостійної галузі права в системі національного права України, «оскільки стосується державних та соціальних інтересів та має складну внутрішню будову із системи взаємопов'язаних інститутів» [10, с. 23].

Подібні позиції зустрічаємо і в інших монографічних дослідженнях та підручниках з міграційного права. Відстоюючи ідеї розвитку та подрібнення національної правової системи за об'єктом та предметом регулювання, внаслідок чого з'являються молоді галузі права, на кшталт «службове право», сучасні вчені В. Ковальська, О. Кузьменко також наголошують на стрімкому розвитку міграційних процесів та міграційних правовідносин, а відтак доцільності виокремлення міграційного права в самостійну галузь права, яка має власний спеціальний метод, предмет правового регулювання, завдання, принципи, систему, джерела та займає належне місце в правовій системі України [11, с. 19 – 47].

Отже, міграційне право – це комплексна самостійна галузь права, яка регулює відносини що виникають у ході міграційних процесів - переміщень людей між країнами шляхом легального в'їзду, перебування і виїзду, визначає права і обов'язки мігрантів, забезпечує захист і інтеграцію осіб, що переміщуються, враховуючи як внутрішні національні потреби, так і міжнародні зобов'язання. Міграційне право функціонує в рамках глобальних і локальних контекстів, взаємодіє з іншими правовими сферами, такими як трудове право, право соціального забезпечення і права людини. Сучасне міграційне право повинно швидко реагувати на сучасні виклики що впливають на міграційні потоки і потребують нових підходів у регулюванні, такі як війна, зміна клімату, глобалізація, тероризм, економічні проблеми, політичні переслідування тощо. Воно має ґрунтуватися на людиноцентриських та природно-правових засадах, де життя, здоров'я, честь та гідність людини є найвищими соціальними цінностями та включати в себе як правові, так і соціальні, економічні і гуманітарні аспекти, при цьому відповідати як національним інтересам держави, так і міжнародним стандартам. Безумовно, дослідження міграційного права вимагає міждисциплінарного підходу, який об'єднує не лише правознавство, а й спирається на соціологію, економіку і політику, щоб зрозуміти всі аспекти міграційних процесів і їх вплив на суспільство. Лише такий підхід допоможе сформулювати чітку і комплексну картину міграційного права, яка є не лише набором правових норм, але і динамічною системою, що постійно змінюється в умовах сучасних глобалізаційних процесів, викликів війни тощо.

Визначення міграційного права не можливе без осмислення міграційної політики, яка є самостійним напрямом державної політики та тісно пов'язана з її складовими як внутрішнього, так і зовнішнього характеру [12, с.131 – 139]. Як слушно стверджує сучасна вчена О. Малиновська, довготривалий час міграційна політика визначалася через економічні, політичні та соціальні маркери, а відтак підходи до визначення змісту мали одновекторний характер, відповідного спрямування. Так, економічна наука розглядає міграційну політику через призму економічних процесів, доходів та витрат, які можуть виникнути у ході реалізації. Політологи, здебільшого, розглядають економічну політику через призму інституційної складової. Соціологія та психологія пояснює міграційні процеси з точки зору національної та культурної ідентичності, психологічних чи релігійних потреб [13].

Юридичний зміст в означену проблематику спробувала вдихнути правниці Т. Драко-трус. У своєму монографічному дослідженні «Правове забезпечення державної міграційної політики України» науковиця ретельно підійшла до осмислення теоретико-правового змісту міграційної політики, проаналізувавши значну кількість визначень та підходів, однак у висновках лише констатувала, що «міграційна політика нині потребує нового осмислення в науці адміністративного права, адже її переважно розглядають із економічної соціологічної, політологічної, міжнародної точки зору» [14, с. 38]. Щоправда у дисертаційному дослідженні вченої знаходимо авторську позицію до розуміння міграційної політики, яка інтерпретується як «сукупність правових, фінансових, адміністративних та організаційних заходів, на яких базуються управлінські рішення щодо регулювання міграційних процесів з позиції геополітичних пріоритетів, євроінтеграційних процесів, упорядкування міграційних потоків, боротьби із нелегальною міграцією, які мають регулюватися публічними інституціями, які наділені відповідними владними повноваженнями» [15, с. 27].

Широкий та вузький підхід до визначення міграційної політики запропонував дослідник Р. Сопільник. У першому значенні він розглядає її як «частину соціально-економічної політики держави, що стосується демографії, економіки, праці, зайнятості, захисту прав людини і громадянина». Вузький зміст державної міграційної політики, на думку вченого, охоплює державне «регулювання міграційних процесів спрямоване на те, щоб змінити чисельність, склад, напрям руху та розселення мігрантів, вплинути на їх інтеграцію, характеристики, тісно пов'язані з демографічною та економічною проблематикою» [9, с. 40].

Через призму глобального контексту пропонує розглядати міграційну політику О. А. Малиновська. Спираючись, здебільшого на російських дослідників, вчена погоджується з ними, що міграційна політика є самостійним напрямом державної політики, який тісно пов'язаний з іншими її складовими як внутрішньо, так і зовнішньо-політичного характеру. «Вона є елементом політики народонаселення і, водночас, як один із засобів проектування бажаного населення і робочої сили, частиною соціально-економічної політики, інструментом досягнення її цілей, - зазначає науковиця, - міграційна політика спрямована на планування руху населення та контролем за ним, є реакцією держави на стихійні переміщення людей» [16, с. 68].

Міграційна політика допомагає планувати і організовувати міграційні потоки, щоб забезпечити раціональне використання трудових ресурсів і уникнути перенаселення чи депопуляції певних регіонів. Вона дозволяє державі контролювати в'їзд, виїзд та перебування. Вона також реагує на стихійні переміщення людей, такі як біженці або внутрішньо переміщені особи, і забезпечує необхідну допомогу та підтримку цим групам. Міграційна політика може бути використана для залучення кваліфікованих працівників і інвесторів, що сприяє економічному зростанню і розвитку окремих секторів економіки. Політика також включає в себе заходи для інтеграції іммігрантів в місцеве суспільство, що допомагає уникнути соціальної напруги і конфліктів [16, с. 68].

У наведеному визначенні нескладно помітити тоталітарні відголоси минувшини, адже воно ґрунтується на «контролі народонаселення», «проектування бажаного населення і робочої сили», «контролі виїзду». Міграційна політика розглядається як «жорстка реакція держави на небажані для неї міграційні процеси». Однак, від такого розуміння міграційної політики, переконані, слід давно відходити. Ставлячи на перше місце природоправову концепцію права та людноцентриські принципи, державна міграційна політика повинна створювати ті сприятливі соціально-економічні та політичні умови життя, які б забезпечували не лише призупинення відтоку емігрантів, а й стали привабливими для інших. Відтак, вважаємо за доцільне поглянути на розуміння міграційної політики в зарубіжних джерелах, які позбавлені радянських нот у наукових підходах і концепціях.

Міжнародна організація із міграції (International Organization for Migration) зазначає, що міжнародна політика формується в цілях та намірах, які, зазвичай, відображаються у стратегіях – планах, що охоплюють всі сфери управління міграцією. При цьому представники організації зауважують, що розробка міграційної політики на будь-якому рівні має

базуватися на конкретних фактах, відповідати реальним потребам, дотримуючись міжнародних зобов'язань та втілюючи національні цінності та ідеї.

Визначаючи головну місію міграційної політики, яка на нашу думку сфорсована надзвичайно вдало і яку ми сповідуємо та хочемо донести вітчизняному науковому загалу, Міжнародна асоціація з міграції пропонує передусім з'ясувати, «чому виникає міграція, які її причини»?

Роздуми та дискусії європейської наукової спільноти та політиків продукували різні висновки. Однак, всесвітньо визнаною стала думка Йоргена Карлінга – професора, дослідника міграційних процесів та транснаціоналізму Інституту дослідження проблем миру Осло (PRIO). Вчений переконаний, що основоположною причиною міграції є не бідність, безробіття, збройні конфлікти, репресії, а особисті страждання людей, прагнення реалізувати себе, змінити ситуацію, щоб відчувати себе краще, яке підкріплюється реальними діями і кроками, що, зрештою, приводять до переселення. Лише усвідомивши означену причину, національні уряди зможуть розробити ефективні програми міграційної політики. Міграцію не можна регулювати застарілими чи звичними засобами, шляхом депортації, примусовими обмеженнями, заборонаю виїзду чи державним контролем, адже це може призвести до ситуації зупинки міграційних процесів, однак у цей час бажання змін від людей не зникне, і ця енергія може бути спрямована в інше русло, яке матиме більш руйнівні, шкідливі наслідки. Міграційна політика повинна впливати на першопричину, змінюючи її, і в такому випадку люди залишаться в країні, тому що хочуть, а не тому, що їм заборонено виїхати. Потенціал такої стратегії полягає не лише у створенні робочих місць, підвищенні рівня життя, ліквідації репресій і насильницьких конфліктів, а створення основ для щасливого майбутнього через соціально-економічні зміни [17, с. 2].

Висновки. Відтак, міграційна політика справді є важливим компонентом державної політики, який охоплює як внутрішні, так і зовнішні аспекти. Вона спрямована для вирішення міграційних проблем та спрямована на досягнення бажаного результату у сфері міграції шляхом розроблення та реалізацію стратегічних, комплексних та узгоджених планів дій, закріплених у нормативно-правових актах, включаючи загальнодержавні та регіональні програми діяльності, які б позитивно впливали на відповідні соціально-економічні, релігійно-культурні чинники, що, своєю чергою, позитивно і природним шляхом впливало на міграційні процеси.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне міграційне право : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2022. 78 с.
2. Бакаев О. В., Римаренко Ю. І. Міграція. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998-2004. URL: <https://leksika.com.ua/13141219/legal/migratsiya>
3. Ніколаєвський В. М., Прохоренко Н. Є. Теоретико-методологічні засади вивчення міграції населення. *Вісник Міжнародного слов'янського університету*. 2009. № 1. Т. 12. С. 34–39.
4. Migration. Encyclopædia Britannica / Richmond Mayo-Smith, Thomas Allan Ingram and Hans Friedrich Gadow. Volume 18. URL: https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Migration
5. What is Migration? International Organization for Migration. URL: <https://wmi-educatorstoolkit.iom.int/module-1-what-is-migration-resources>
6. Супруновський А. І. Міграційне право – динамічна галузь українського права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія. Юриспруденція. 2017. №29. Т. 1. С. 28 – 30
7. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
8. Міграційне право України : підручник / за заг. Ред. С.М. Гусарова. Харків : Дім реклами, 2016. 296 с.

9. Сопільник Р. Л. Міграційне право України : навч. посіб. / Сопільник Р. Л. , Ковалів М. В. , Єсімов С. С. та ін. Львів : СПОЛІОМ, 2023. 260 с.
10. Грицай І.О. Міграційне право: конспект лекцій. Юридичний факультет Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1108/3.1.pdf>
11. Міграційне право України : підручник / за заг. ред. В. В. Ковальської. Херсон : ФОП Грінь Д.С., 2016. 476 с.
12. Бублій М.П. Методологічні засади формування міграційної політики в Україні. Актуальні проблеми державного управління. 2009. №2. С.131-139
13. Малиновська О. А. Міграційна політика: теоретичні підходи та напрями наукового аналізу. Демографія та соціальна економіка. 2018. №2 (33). С. 27 - 37:
14. Дракохруст Т. В. Правове забезпечення державно міграційної політики України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 416 с.
15. Дракохруст Т. В. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної міграційної політики України. Дисертація доктора юридичних наук. 12.00.07. Тернопіль. 2021. 434 с.
16. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. К.: НІСД, 2018. 472 с.
17. Jorgen Carling. How Does Migration Arise? Migration research leaders syndicate in support of the global compact on migration- International Organization for Migration. 2017. 8 p.

